

Monitor Ad-ronde 4B

Samenwerking mbo-hbo bij het opzetten van Associate degrees: een beproefd recept voor succes?

seo economisch onderzoek

Colofon

Titel	Monitor Ad-ronde 4B; samenwerking mbo-hbo bij het opzetten van Associate degrees; een beproefd recept voor succes?
Auteurs	José Mulder, Anneke Westerhuis (beide ecbo), Mark Imandt (SEO Economisch Onderzoek)
Datum	September 2016
Projectnummer	30185.08

Expertisecentrum Beroepsonderwijs
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
T 073 687 25 00
www.ecbo.nl

© ecbo 2016

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, op welke andere wijze dan ook, zonder vooraf schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

1	Achtergrond van het 4B-experiment	7
1.1	De functie van de pilotrondes.....	7
1.2	Ondertussen in de politiek	7
1.3	Monitoren in een veranderende context.....	9
2	Verwachtingen van pilotronde 4B.....	11
2.1	De beleidstheorie van pilotronde 4B	11
2.2	Mogelijke neveneffecten	13
3	Wat gebeurde er daadwerkelijk in pilotronde 4B?	15
3.1	De opzet van pilotronde 4B.....	15
3.2	De samenwerkingsverbanden van pilotronde 4B.....	16
3.3	Wat pilotronde 4B in werking heeft gezet; de organisatie van de samenwerking.....	17
3.4	Wat pilotronde 4B heeft opgeleverd; waar leidt de samenwerking toe?.....	21
3.5	Hebben zich de door stakeholders voorziene risico's voorgedaan?	24
4	De spin-off van 4B bij zeven voortrekkers.....	27
4.1	Doelstellingen van de samenwerking van de hogescholen met het mbo	27
4.2	Vormgeving van de samenwerking	29
4.3	Mechanismen en gevolgen van de samenwerking	30
5	Conclusies	33
5.1	Zijn de verwachtingen van pilotronde 4B in de schoolexperimenten bevestigd?	33
5.2	De doorwerking van de beleidstheorie achter 4B na de pilotfase	35
5.3	De politieke en evaluatieve functies van de pilotrondes.....	35
	Referenties.....	37

Inleiding

In 2011 is een experiment gestart waarbij hogescholen in samenwerking met een mbo-instelling Associate degree-programma's (Ad-programma's) verzorgen. In de reeks van Ad-pilots was dit pilotronde 4B. Het kernthema van ronde 4B is samen te vatten in de veronderstelling dat samenwerking bijdraagt aan het efficiënter maken van doorlopende leerlijnen tussen het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en het hoger beroepsonderwijs (hbo) en de hbo-instroom vanuit het mbo zal vergroten.

Om de opbrengsten van de mbo-hbo samenwerking in beeld te brengen is een monitor opgezet waarin de kwantitatieve en kwalitatieve effecten van de ontwikkeling en uitvoering van Ad-programma's '4B' in kaart worden gebracht. De monitor dient de volgende vragen te beantwoorden:

- resulteert een fijnmaziger geografische spreiding in een toename van de deelname van werkenden aan Ad-programma's?
- stromen door samenwerking met een mbo-instelling van deze instelling meer leerlingen dan in het verleden door naar de hogeschool/een Ad/Bachelor programma?
- draagt aanpassing van de organisatorische en pedagogisch-didactische omgeving bij aan het studiesucces van studenten die uit een mbo-instelling doorstromen naar het hbo (in casu een Ad-programma)?

De monitor is gelijk met de eerste 4B-pilots in 2011 gestart. In de jaren die volgden is de positie van Ad-programma's sterk veranderd. De belangrijkste verandering is dat de *pilotstatus* van de Ad-programma's in 2013 in een *reguliere* status is omgezet. Het uitvoeren van Ad in samenwerking met het mbo is één van de mogelijke varianten waarin de Ad sindsdien kan worden aangeboden. Daarnaast heeft inmiddels een zevental hogescholen publiekelijk verklaard, en vastgelegd in een convenant, dat zij samen met mbo-instellingen op (blijven) trekken om Ad's (te gaan) ontwikkelen.

Omdat de context van het 4B-experiment door deze veranderingen danig is gewijzigd, is besloten de monitor aan te passen. Zo is in 2015 en 2016 aanvullend onderzoek verricht naar reguliere samenwerkingsinitiatieven en de mate waarin zij op de ervaringen van '4B' voortbouwen.

Dit rapport beschrijft de uitkomsten van de monitor en is ingedeeld in vier hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk schetst de beleidsachtergrond en -ontwikkelingen van het 4B-experiment en hoe de monitor daarop is aangepast. Hoofdstuk 2 beschrijft de verwachtingen die beleidsmakers en betrokken (koepel)organisaties hadden over de uitkomsten van de samenwerking tussen mbo- en hbo-instellingen bij het aanbieden van de Ad. Deze verwachtingen zijn gereconstrueerd in een beleidstheorie: de relatie tussen de beleidsdoelen, de ingezette middelen en het (gewenste) gedrag van degenen op wie het beleid is gericht. In hoofdstuk 3 worden de verwachte 4B-uitkomsten getoetst en in verband gebracht met de ontwikkelingen in de beleidscontext. In hoofdstuk 4 gaan we na in hoeverre de in 4B beproefde samenwerkingsvormen een rol spelen in de huidige doorontwikkeling van de Ad. In het slothoofdstuk (5) stellen we vast in hoeverre de in de beleidstheorie omschreven verwachtingen terug te vinden zijn in de gerealiseerde uitkomsten.

1 Achtergrond van het 4B-experiment

1.1 De functie van de pilotrondes

Experiment 4B maakt onderdeel uit van een reeks pilotrondes waarvan de eerste in 2006-2007 van start is gegaan. Het oogmerk van de verschillende Ad pilotrondes was om - voorafgaand aan de beslissing om Ad-programma's in het hoger onderwijsaanbod op te nemen - het effect van deze programma's na te gaan op de deelname aan het hoger onderwijs (meer), op het rendement van het hbo (groter) en op de aansluiting van het onderwijs op de veranderende vragen uit de beroepspraktijk (beter)¹.

In elke ronde is een specifiek accent gelegd. Zo was pilotronde 4A met name bedoeld om Ad-programma's in 'knelpuntsectoren' zoals gezondheidszorg en techniek te ontwikkelen en om aangewezen hogescholen ruimte te geven een groter aandeel in het aanbod van Ad's te realiseren². Pilotronde 4B had als voornaamste doel om ervaringen met de samenwerking tussen het mbo en het hbo in het verzorgen van Ad-programma's te verzamelen en te evalueren.

Met de uitbreiding van het aantal rondes neemt ook het aantal Ad-studenten toe: in 2006 waren 239 studenten in een Ad-programma ingeschreven. Vier jaar later, in 2010, is met 3.270 studenten het aantal meer dan vertienvoudigd, al blijft het aandeel beperkt tot minder dan 1% van het totale aantal hbo-studenten. Met een ambitie van een 15-procentsaandeel in 2020 is er op dat moment nog een flinke weg te gaan³. Die groeipotentie is er overigens wel. Eén van de conclusies van de monitor Associate degree, die in 2011 uitkomt (De Graaf, et al.), is dat het aantal Ad-studenten kan worden uitgebreid, aangezien het Ad-aanbod zich tot dan toe in een paar sectoren concentreert en in vele sectoren nog onbekend is. Daarnaast rapporteren de onderzoekers dat de studenten en de werkgevers tevreden zijn.

Na pilotronde 4 (A en B) is eind 2011 nog een vijfde pilotronde gelanceerd, maar op dat moment had de toenmalige VVD-staatsecretaris Zijlstra al besloten de Ad deel te laten uitmaken van het reguliere hbo-aanbod. In ronde 5 is dan ook geen limiet meer gesteld aan het aantal toe te kennen Ad-opleidingen. Evenmin is specifiek voor deze pilotronde een nieuw beoordelingskader vastgesteld.

1.2 Ondertussen in de politiek

Parallel aan de uitvoering van de pilotrondes is een discussie over de positionering van de Ad gevoerd. De uitkomst is bekend; de Ad wordt in 2013 regulier ingevoerd en gepositioneerd binnen de hbo-bachelorfase. Tegelijkertijd wordt benadrukt dat voor de uitvoering van Ad-programma's een goede samenwerking tussen mbo- en hbo-instellingen van belang is.

¹ Zie: De Graaf, D., E. van den Berg (2011). *Monitor Associate degree 2006-2010*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

² Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal Betreft Vierde pilotronde Associate-degreeprogramma's (Ad) d.d. 20 april 2010. <file:///C:/Users/awesterhuis/Downloads/204346.pdf>

³ Brief van de staatssecretaris, Halbe Zijlstra aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal d.d. 20 december 2011, ref.353597: *Beleidsreactie advies commissie Associate degree over aanpak definitieve invoering Associate-degree programma's in het hbo*. Den Haag: Ministerie van OCW.

De invoering wordt in 2013 vastgelegd in de 'Wet kwaliteit in verscheidenheid'. In de wet is de mogelijkheid vastgelegd om Ad's in samenwerking tussen mbo en hbo aan te bieden. Deze samenwerking wordt onderdeel van de 'Toets nieuw Ad-programma' en van de her-accreditatie van bacheloropleidingen met een Ad.

De wet anticipeert op de kans dat niet alle hogescholen Ad-programma's willen aanbieden. Een hbo-instelling mag een licentie aanvragen voor een Ad in een andere regio, bijvoorbeeld op de locatie van een mbo-instelling, op voorwaarde dat in die regio een andere instelling nog geen vergelijkbare Ad aanbiedt. Door deze wijze van licentietoekenning kunnen mbo-scholen samen met een hbo-instelling een Ad aanbieden, ook al is de 'eigen' regionale hbo-instelling niet geïnteresseerd in het verzorgen van Ad's.⁴ Een optie die duidelijk bedoeld is om de omvang van het regionale Ad-aanbod niet te laten afhangen van de visie van één hogeschool op het nut en de noodzaak van Ad's.

Een aantal jaren na de wettelijke verankering, besluit het ministerie van OCW, samen met de stakeholders, extra stappen te nemen om het aantal Ad-studenten te laten groeien. De minister laat weten dat de Ad een zelfstandige status krijgt. Om de aanleiding worden geen doekjes gewonden: *"de aanleiding voor de herpositionering is de geringe voortgang bij de invoering van de Ad in zijn huidige vorm. Een kleine 6.000 studenten in het bekostigd onderwijs volgen thans een Ad, dat is minder dan 2% van het aantal hbo-bachelor studenten"*⁵ Duidelijk is ook dat de minister verwacht dat, gezien het succes van de Rotterdam Academie⁶, zichtbaarheid – in fysieke en organisatorische zin – de deelname aan Ad-programma's zal doen toenemen. Daarnaast verwacht de minister veel van samenwerking met het mbo. Deze moet zijn weerslag hebben op de didactiek, het praktijkleren en de wijze van coaching in Ad-programma's en in de samenwerking met het regionale bedrijfsleven.⁷ Dat de minister zelf eind 2015 in een nieuwe brief melding maakt van het initiatief van zeven hogescholen om geïnspireerd door het succes van de aanpak in de Rotterdam Academy de uitrol van de Ad ter hand te nemen onderstreept dit nog eens. In de slotzin van de brief 'Nu komt een goed gespreid en substantieel aanbod aan Ad-voorzieningen binnen handbereik' is de waardering voor dit initiatief, dat geheel aansluit bij het beeld dat de Minister heeft van de Ad, bijna fysiek voelbaar.⁸

Vanaf de datum waarop de wet in werking is getreden, 1 september 2013, en eigenlijk al vanaf het moment dat bekend is dat de Ad regulier wordt ingevoerd (2011), is het mogelijk Ad-programma's samen met het mbo aan te bieden buiten de context van pilotronde 4B, die tot 2015 doorloopt. Anders gezegd, 4B pilots hoefden niet (krampachtig) aan de pilotstatus vast te houden om Ad's – in samenwerking met het mbo – aan te bieden. En dus ook niet aan de invulling van de samenwerking volgens de voorwaarden van deze pilotronde.

4

<http://www.mбораad.nl/?news/4235372/Wettelijke+verankering+Associate+degree+biedt+meer+kans+voor+samenwerking+mbo-hbo.aspx>

⁵ Dit baseert de minister op tussentijdse uitkomsten van de monitor waarvan SEO Economisch Onderzoek in samenwerking met ecbo, Kohnstamm en ROA na de zomer van 2015 de definitieve versie uitbrengt (Imandt et al., 2015)

⁶ De Rotterdam Academie (RAC) is opgezet door de Hogeschool Rotterdam en richt zich op het aanbieden van Ad-programma's.

⁷ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/31288/kst-31288-473.html>

⁸ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/31288/kst-31288-497?resultIndex=72&sorttype=1&sortorder=4>

1.3 Monitoren in een veranderende context

De monitor zou volgens de oorspronkelijke planning worden afgerond op ongeveer hetzelfde moment als dat de besluitvorming over de wettelijke verankering van de Ad in het kwalificatiestelsel van het hoger onderwijs genomen zou worden. De ervaringen met de samenwerking tussen het mbo en het hbo uit de pilotronde 4B konden dan in de besluitvorming worden meegewogen. Zoals hierboven beschreven, is het anders gelopen.

De monitor is in eerste instantie wel zo opgezet dat de gestelde onderzoeksvragen beantwoord konden worden. Echter toen de context veranderde én bleek dat het aantal 4B-pilots beperkt zou blijven, is een andere aanpak gekozen. Vanaf 2014/2015 is besloten in kaart te brengen wat er geleerd kan worden van de 4B-pilots aan de hand van een verklarend evaluatieonderzoek.

Met een verklarende evaluatie kijkt men niet alleen naar effecten van een beleidsinterventie (in dit geval experiment 4B), maar ook naar de verklaring voor het optreden van effecten. Daartoe worden allereerst verwachtingen van de opbrengsten van beleidsinterventies in een 'beleidstheorie' geëxpliciteerd. Deze omvat het geheel van veronderstellingen van beleidsmakers over de relatie tussen de doelen van het beleid, de daartoe ingezette beleidsmiddelen en het gedrag van degenen op wie het beleid is gericht (Herweijer & Turkenburg, 2012). De beleidstheorie bestaat conceptueel uit de volgende onderdelen (Pater et al., 2012):

- Wat het beleid precies aan interventies behelst.
- Wat de overheid met het beleid wil bereiken.
- Waarom de overheid verwacht dat het beleid de gewenste doelen zal realiseren.
- Welke contextvariabelen daarop invloed zullen hebben.

Vervolgens wordt gekeken of die verwachtingen in de praktijk werkelijkheid worden. De beleidstheorie voor experiment 4B is na de eerste monitorjaren vastgesteld. Hoofdstuk 2 beschrijft deze. Vervolgens is op basis van de verzamelde monitorgegevens bekeken in hoeverre de verwachte uitwerking van de pilots heeft plaatsgevonden. Hoofdstuk 3 beschrijft dit proces. De gebruikte monitorgegevens lopen t/m studiejaar 2014/2015 omdat toen de monitorperiode voor de toen nog lopende pilots afliep. Ondanks dat de voor dit hoofdstuk gebruikte informatie niet is verzameld aan de hand van vragen die van de beleidstheorie zijn afgeleid, blijkt dat op verreweg de meeste onderdelen van de beleidstheorie voldoende informatie beschikbaar is. Hoofdstuk 4 beschrijft de twee rondes van interviews die in 2015/2016 hebben plaatsgevonden met scholen die via de reguliere weg Ad's aanbieden en dat in samenwerking mbo-hbo doen.

De onderzoeksvragen waar het onderzoek mee begon, en die beschreven staan in de inleiding, zijn met de veranderende insteek van de monitor, losgelaten.

2 Verwachtingen van pilotronde 4B

In de opzet van pilotronde 4B gaan hbo- en mbo-instelling(en) een samenwerkingsverband aan voor het ontwikkelen en aanbieden van Ad-programma's. Deze samenwerking moet resulteren in een aantal opbrengsten. Dit hoofdstuk schets de verwachtingen die men had ten aanzien van de opbrengsten experiment 4B.

De verwachtingen zijn gebaseerd op de beleidstheorie; het geheel van veronderstellingen van beleidsmakers over de relatie tussen de doelen van het beleid, de daartoe ingezette beleidsmiddelen en het gedrag van degenen op wie het beleid is gericht. Voor het opstellen van de beleidstheorie onder pilotronde 4B zijn de volgende activiteiten uitgevoerd:

- 1 Een analyse van beschikbare schriftelijke bronnen.
- 2 Interviews met acht landelijke spelers uit de directie middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs van het Ministerie van OCW, de Vereniging Hogescholen, de MBO Raad, de Nederlandse Raad voor Training en Opleiding (NRTO), een studentenvertegenwoordiging, de werkgeversorganisatie VNO-NCW en het Ad-kenniscentrum LEIDO.
- 3 Een check van de opgestelde beleidstheorie bij deze landelijke spelers.

2.1 De beleidstheorie van pilotronde 4B

In het kader op de volgende bladzijde wordt schematisch de beleidstheorie achter pilotronde 4B weergegeven. Kort samengevat zou de nauwe betrokkenheid van het mbo bij de ontwikkeling en het aanbieden van Ad-programma's ertoe leiden dat:

- mbo-studenten vaker en succesvoller doorstromen naar een Ad-opleiding. Doordat de opleiding bekender is, op meer locaties wordt gegeven en een graduele overstap van het mbo naar het hbo een beter doorlopende leerlijn mogelijk maakt;
- mbo- en hbo-instellingen van elkaar leren. Zowel op het niveau van de docenten als op andere niveaus, zoals dat van de opleidingsmanager en de colleges van bestuur. En zowel wat betreft de inhoudelijke kant van het opleiden als op aanpalende terreinen, zoals de betrokkenheid van het werkveld bij de ontwikkeling en het aanbieden van programma's.

Schematische weergave van de beleidstheorie achter pilotronde 4B

Opzet pilotronde 4

- Ruimte voor 20 pilots
- Spreiding over sectoren en hogescholen
- Voorrang voor de sectoren zorg en techniek
- Macro-doelmatigheidstoets, incl. vraag vanuit werkveld
- Geen samenwerking publiek-privaat, privaat verplicht volledige accreditatie
- Medewerking aan onderzoek verplicht

Specifieke voorwaarden 4B

- Verantwoordelijkheid bij de hbo-instelling
- Verplichte samenwerkingsovereenkomst mbo-hbo
- Ruimte om tot 60 studiepunten op de mbo-locatie te verzorgen
- Ruimte voor doorschuiven financiering van hbo naar mbo
- Gezamenlijk onderwijsplan van gezamenlijk onderwijsteam
- Toezicht op kwaliteit
  - Verplicht positief advies NVAO t.a.v. extra thema's: 'Inzet van Personeel', 'Voorzieningen', 'Interne Kwaliteitszorg', en 'Conditie voor Continuïteit'.
  - De Mbo-instelling mag geen aangepast toezichtsarrangement hebben
- Aantonen aantrekkelijkheid voor studenten
- Student moet met maximaal 120 punten de bachelor kunnen afronden na de Ad

Pilotronde 4B zet in werking dat:

- De mbo- en hbo-instelling bewuster nadenken na over samenwerking
- Het mbo een rol neemt in de vormgeving en de uitvoering van de Ad
- De Ad zichtbaarder wordt op mbo-locatie waardoor de bekendheid toeneemt. Door het vergroten van de zichtbaarheid en bekendheid de sociale norm verandert: het wordt normaal voor mbo-studenten om door te stromen naar het hbo
- Met mbo-bekende docenten worden ingezet en er voor mbo-studenten een bekend pedagogisch klimaat heerst, wat de overstap tussen mbo en hbo vergemakkelijkt
- Er meer Ad-locaties komen waardoor de Ad breder toegankelijkheid wordt, zeker buiten de Randstad
- De continuïteit samenwerking voor instellingen, werkgevers en studenten wordt verzekerd bestaande voorzieningen als infrastructuur, dubbelaanstelling docenten, etc., beter worden benut

Pilotronde 4B heeft tot gevolg dat:

- Meer mbo-studenten succesvol doorstromen naar de Ad (goede doorlopende leerlijn) en daarna naar de Bachelor, specifiek studenten uit niet-traditionele doelgroepen
- De Ad beheerst wordt uitgerold: het voorkomen van versnippering en (te) explosieve groei
- Het werk voor mbo-docenten aantrekkelijker wordt
- Leereffecten ontstaan bij:
  - Instellingen wederzijds, bijvoorbeeld t.a.v. samenwerking met het werkveld
  - Docenten wederzijds
  - Inbreng mbo verbetert de Ad
  - De kosten dalen: schaalvoordelen (grotere instroom) en betere benutting van bestaande voorzieningen
  - Het mbo meer betrokken is bij de toekomst van de Ad

2.2 Mogelijke neveneffecten

In de beleidstheorie die op de voorafgaande pagina is weergegeven wordt uitgegaan van positieve effecten: meer leerlingen stromen succesvol door, instellingen leren van elkaar, etc. Volgens de bevroegde stakeholders brengt de opzet van pilotronde 4B echter ook een aantal risico's met zich mee. Omdat dit geen beleidsdoelen zijn, zijn ze niet opgenomen in de beleidstheorie. De mogelijke neveneffecten zijn echter wel onderdeel van het onderzoekskader: de risico's zijn hypothesen over wat er zou kunnen gebeuren en dus relevant om te onderzoeken. Vandaar dat we ze apart benoemen.

Studenten stromen niet in, door of zijn onvoldoende succesvol in de doorstroom

Stakeholders houden er rekening mee dat de 4B-constructie kan leiden tot minder doorstroom of minder succesvolle doorstroom. De volgende mechanismen zouden kunnen optreden:

- uitvoering op een mbo-locatie geeft de indruk dat de Ad-opleiding een mbo-plus-opleiding is, in plaats van een opleiding op hbo-niveau. Dat geeft de Ad-opleiding minder status en daardoor stromen minder studenten in;
- de aandacht voor doorstroom van mbo naar de Ad vermindert (objectief of subjectief) de ruimte voor rechtstreekse doorstroom naar de bachelor (kannibalisatie van de bachelor-opleiding);
- na het eerste jaar vallen studenten alsnog uit bij de overstap naar de hbo-locatie;
- er is zoveel aandacht voor doorstroom naar het werkveld dat studenten die misschien anders wel van de Ad naar de bachelor zouden doorstromen, na de Ad gaan werken.

De samenwerking mbo en hbo gaat onvoldoende werken

Pilotronde 4B is bedoeld om mbo en hbo beter te laten samenwerken. Volgens stakeholders zou samenwerking echter onvoldoende gestimuleerd en/of geborgd wordt door de genomen beleidsmaatregelen. Ze wijzen op de volgende punten:

- de juridische status en inhoud van de samenwerkingsovereenkomst kunnen onduidelijk zijn, waardoor deze te weinig een disciplinerende en motiverende werking heeft;
- de samenwerkingsovereenkomst wordt op instellingsniveau afgesloten. Dit leidt niet automatisch tot samenwerking op de werkvloer. Die samenwerking is erg afhankelijk van individuen en dus kwetsbaar bij personeelwisselingen;
- samenwerking wordt vooral aangegaan vanwege de mogelijkheid met een gedeeltelijke ontheffing van de macro-doelmatigheidsstoets gebruik te maken van de mbo-locatie en mbo-marketing. Daardoor komt de inhoudelijke samenwerking te weinig op gang;
- de hbo-instelling kan op afstand onvoldoende invloed uitoefenen op de kwaliteit van het deel van het Ad-programma dat op de mbo-instelling wordt verzorgd.

Context

Pilotronde 4B wordt uitgevoerd binnen de context van het algemene onderwijsbeleid en de invoering van Ad-programma's in het Nederlandse onderwijsbestel. Deze context kan de effectiviteit van de schoolpilots beïnvloeden. Respondenten wijzen met name op twee punten:

- samenwerking wordt belemmerd door onvoldoende ruimte op andere gebieden, bijvoorbeeld door de verschillen in toezichtregimes (NVAO⁹ versus de onderwijsinspectie) en verschillen in de jaarplanning tussen het mbo en het hbo;

---

⁹ NVAO staat voor Nederland-Vlaamse Accreditatieorganisatie

- onzekerheid over de toekomst van de Ad zal leiden tot terughoudendheid om aan deze pilotronde mee te doen, zowel bij de aanmelding van nieuwe Ad's als bij het doen van grote investeringen in de aangemelde Ad's.

3 Wat gebeurde er daadwerkelijk in pilotronde 4B?

In totaal zijn in pilotronde 4B zes Ad-opleidingen gestart. Daarmee is de ruimte voor 20 pilots bij lange na niet benut. Dit hoofdstuk beschrijft in hoeverre de verwachtingen zoals geformuleerd in de beleidstheorie, in deze zes samenwerkingsprojecten zijn uitgekomen. De informatie waarop de analyse is gebaseerd is afkomstig uit de monitorrondes van 2012, 2013, 2014 en 2015¹⁰.

In de rondes van 2012 en 2013 is informatie verzameld aan de hand van vragenlijsten die zijn uitgezet bij alle geledingen van de instellingen uit een samenwerkingsverband: curriculumontwikkelaars, docenten, voorlichters, opleidingsmanagers. Daarnaast zijn ook werkgevers en studenten bevestigd. In de latere monitorrondes zijn, naast werkgevers en studenten, vooral de managers en bestuurders van de betrokken mbo- en hbo-instellingen bevestigd.

3.1 De opzet van pilotronde 4B

Ad-monitor 4B volgt in elk samenwerkingsverband twee instroomcohorten gedurende drie jaar: in de twee nominale studiejaren en een bezemjaar. Samenwerkingsverbanden konden op twee momenten starten. Afhankelijk van het startjaar van de pilot is 2011-2012 of 2012-2013 het jaar waarin het eerste instroomcohort met de Ad is gestart. Schema 3.1 maakt dit inzichtelijk:

Schema 3.1 De doorloop van pilotronde 4B

	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Eerste ronde					
Cohort 2011/'12		Bezemjaar			
Cohort 2012/'13		Bezemjaar		Bezemjaar	
Tweede ronde					
Cohort 2012/'13		Bezemjaar			
Cohort 2013/'14			Bezemjaar		Bezemjaar

¹⁰ Zie voor de separate monitorrapportages: Westerhuis A. & Mulder J. (2012). *Ad-Monitor deelronde 4B: Ad-programma's die door hogescholen en bve-instellingen samen worden verzorgd. Ervaringen van het eerste cursusjaar (2011-2012)*. ECHO, Den Bosch; Westerhuis A., Mulder J. & van den Berg E. (2014). *Samenwerken aan de Associate degree: de Ad-monitor deelronde 4B cursusjaar 2012-2013*. ECHO, Den Bosch; Westerhuis A., Mulder J., van den Berg, E. & Imandt, M (2015). *Samenwerken aan de Associate degree: de Ad-monitor deelronde 4B cursusjaar 2013-2014*. ECHO, Den Bosch. De monitorgegevens van cursusjaar 2014-2015 zijn in dit eindrapport verwerkt.

3.2 De samenwerkingsverbanden van pilotronde 4B

In cursusjaar 2011-2012 zijn vijf samenwerkingsverbanden gestart:

	Hogeschool en mbo-instelling(en)	Ad-programma	Bachelor
1	Hogeschool van Amsterdam i.s.m. ROC van Amsterdam en ROC NOVA College	Financial Services Management	Financial Services Management
2	Hogeschool van Amsterdam i.s.m. ROC van Amsterdam en ROC NOVA College	Accountancy	Accountancy
3	Hogeschool Inholland i.s.m. ROC Da Vinci College	Bedrijfseconomie	Bedrijfseconomie
4	Hogeschool ISBW i.s.m. P3Ttransfer B.V.	Operationeel Manager	Bedrijfskunde
5	Hogeschool Rotterdam i.s.m. ROC Da Vinci College	Engineering	Werktuigbouwkunde

In cursusjaar 2012- 2013 is er één samenwerkingsverband bijgekomen.

	Hogeschool en mbo-instelling(en)	Ad-programma	Bachelor
6	CAH Dronten i.s.m. CAH/Aeres groep, Groenhorst College, AOC Oost, AOC Terra, Clusius College, Prinsentuin College, Edudelta	Bedrijfskunde & Agribusiness	Bedrijfskunde & Agribusiness

Twee pilots die van plan waren te starten in cursusjaar 2012-2013 zijn niet van start gegaan vanwege een te laag aantal inschrijvingen.

	Hogeschool en mbo-instelling(en)	Ad-programma	Bachelor
7	Saxion i.s.m. ROC Aventus	Bedrijfskundige Informatica	Bedrijfskundige Informatica
8	Saxion i.s.m. ROC Aventus	Technische Informatica	Technische Informatica

Hieronder volgt een korte beschrijving van de samenwerkingsverbanden die aan pilotronde 4B hebben meegedaan.

De *Hogeschool van Amsterdam* (HvA) heeft in pilotronde 4B samen met het Nova College en het ROC van Amsterdam twee Ad-programma's aangeboden: Financial Services Management en Accountancy. Omdat deze programma's veel componenten delen, hebben de studenten in het eerste jaar een gemeenschappelijk programma gevolgd dat afwisselend op het ene en het andere roc is verzorgd. De betrokken afdelingen van de HvA en beide roc's hadden al eerder samen programma's (mbo+) verzorgd.

De *Hogeschool Inholland* heeft in deze pilotronde samengewerkt met het Da Vinci College. Ze hebben samen de Ad Bedrijfseconomie gestart. Aan de basis van dit programma ligt in de wens van het Da Vinci College en de gemeente om in Dordrecht hoger onderwijs te verzorgen. De opleiding is het eerste jaar op een locatie aangeboden waarvan zowel het da Vinci College Inholland als de Hogeschool Rotterdam gebruik maken.

ISBW is een aangewezen hogeschool die zich voornamelijk richt op werkenden. Voor het Ad Operationeel Manager is samenwerking gezocht met P3Transfer, de contractafdeling van ROC West-Brabant. De samenwerking is ingegeven door 1) de mogelijkheid om de ontwikkelkosten te delen, 2) gezamenlijk de bedrijvenmarkt te benaderen met 3) een

complementair mbo-hbo aanbod. de opleiding is verzorgd op conferentielocaties verspreid over het land.

De *Hogeschool Rotterdam* heeft in pilotronde 4B de opleiding Engineering in samenwerking met het Da Vinci College ontwikkeld.¹¹ De hogeschool koos voor samenwerking met het Da Vinci College om te voldoen aan de wens van de gemeente Dordrecht dat ook in deze gemeente hbo wordt verzorgd en vanwege de aantrekkelijkheid van de Duurzaamheidsfabriek en het leerpark van Da Vinci als leeromgeving. Hier is steeds een deel van de opleiding verzorgd.

CAH Vilentum heeft in samenwerking met het Prinsentuin College, Edudelta College en AOC-Oost het Ad-programma Bedrijfskunde en Agri-business, variant 'ondernemerschap' ontwikkeld en aangeboden. De opleiding is gedurende één dag per twee weken op twee aoc-locaties verzorgd: in Lochem en in Eten Leur.

3.3 Wat pilotronde 4B in werking heeft gezet; de organisatie van de samenwerking

Zoals aangegeven zijn de gegevens van de samenwerkingsverbanden waarop de beleidstheorie wordt getoetst afkomstig uit meerdere monitorrondes. In elke ronde zijn aan de betrokkenen dezelfde vragen gesteld, maar door personele wisselingen is soms met verschillende personen gesproken of is door het wegvallen van een samenwerkingsverband in een aantal rondes met minder personen gesproken. Om deze reden is afgezien van het kwantificeren van de antwoorden. Evenmin is gespecificeerd naar bevindingen die voor alle, enkele of één samenwerkingsverband gelden. We volstaan met de aanduidingen 'alle', 'vooral/veelal' 'soms' en 'marginaal'. Aangezien er een aanzienlijke groep studenten is geënquêteerd, zijn de antwoorden van deze groep wel gekwantificeerd.

Bewuste samenwerking, de rol van het mbo bij de opzet en de uitvoering van de Ad

Zoals op dat moment was voorgescreven zijn de Ad-programma's van pilotronde 4B van een bachelor-programma afgeleid. De programmaontwikkeling is dan ook vooral een taak van de hogeschool geweest: het samenstellen van het integrale programma (aansluiting van de modules, volgorde van vakken, etc.) en het uitwerken van de programmaonderdelen (proeftoetsen, studiehandleidingen).

Taken van mbo-medewerkers hebben betrekking gehad op afstemming van het programma op de doelgroep, het geven van feedback op voorstellen, bewaken van het niveau en het meedenken over bijvoorbeeld boekenlijsten. Soms zijn mbo-medewerkers lid van het ontwikkelteam geweest, maar hadden soms ook een meer reactieve rol of namen 'op afroep' deel aan bijeenkomsten van een ontwikkelteam.

De basis van de samenwerking ligt altijd in de opleidingsteams, ondersteund door (structureel) overleg van opleidingscoördinatoren of teamleiders uit het hbo en het mbo. Overleg op strategisch over de Ad 4B (CvB) niveau was in alle cases naar frequentie en agenda-inhoud marginaal.

---

¹¹ De Hogeschool Rotterdam heeft de Ad's geclusterd in de Rotterdam Academy, een samenwerkingsverband van de hogeschool met ROC Zadkine en het Albada College. De Ad Engineering '4B' is binnen de Rotterdam Academy georganiseerd.

Opleidingsteams hebben een verschillende samenstelling gekend. Bij sommige opleidingen waren docenten van de hogeschool én de 'mbo-instelling betrokken. Bij andere zijn freelancers (met een mbo-achtergrond) ingeschakeld of is alleen les gegeven door hbo-docenten. Die keuze is gemaakt om reden van verschillen in planningsystematiek. Zo hebben enkele hogescholen ervaren dat mbo-instellingen gewoon zijn docenten al voor de zomervakantie in te roosteren voor het komend studiejaar. Dan kan de hogeschool echter nog niet aangeven hoeveel docentenuren voor bepaalde vakken van het Ad-programma nodig zijn, aangezien studenten zich nauwelijks voor augustus hebben aangemeld.

Het bedrijfsleven is meestal in een adviserende rol – via een werkveldcommissie – bij de programmaontwikkeling betrokken geweest. Soms, in een enkele geval, hebben medewerkers van bedrijven een bijdrage geleverd aan onderdelen van het programma (cases, modules en excursies, feedback op te behandelen onderwerpen).

Het zichtbaar maken van en meer bekendheid geven aan de Ad op de mbo-locaties

Veelal hebben mbo- en hbo-instellingen samen wervingsactiviteiten ondernomen (brochures, optreden op open dagen, gezamenlijke voorlichting) en zijn wervingsactiviteiten onderling afgestemd. Daarbij moesten soms verwachtingen worden bijgesteld. Zo hebben mbo-instellingen gemerkt dat de positie van een hogeschool en een mbo-instelling verschillen wat betreft het werven van studenten. Waar de hogeschool gewoon is in de breedte (in termen van doelgroepen en onderwijsinstellingen) te werven, werven mbo-instellingen alleen onder eigen studenten. Er is dan ook opvallend vaak gesuggereerd dat hogescholen specifiekere voorlichting over Ad-programma's zouden moeten geven *"aangezien de werving nu voor alle opleidingen van de hogeschool tegelijkertijd is"* en de Ad in één adem met bachelor-opleidingen wordt genoemd.

Op de vraag wat in de werving zou moeten veranderen zijn vooral organisatorische punten genoemd: meer overleg, contact en afstemming, betere samenwerking en een ruimere planning. Maar ook: meer aandacht en actie door de betrokken roc's/aoc's, die soms wat afwachtend hebben gereageerd.

Volgens de pilots heeft ook de overheid een taak in het vergroten van de bekendheid van de Ad: tijdens de looptijd van de pilots was de algehele bekendheid van de Ad (zeer) beperkt, wat de werving van studenten er niet makkelijker op heeft gemaakt.

Wordt de overstap wordt gemakkelijker doordat met mbo-bekende docenten worden ingezet en in de Ad een voor mbo-studenten bekend pedagogisch klimaat heerst?

Voorals hbo-docenten hebben ervaren dat Ad-studenten meer praktisch georiënteerd zijn dan de studenten die ze gewend zijn. De Ad-studenten hebben meer moeite met abstracte lesstof en vragen meer begeleiding. Daaraan wordt dan de conclusie verbonden dat niet alle hbo-docenten geschikt zijn om Ad studenten te begeleiden; het vraagt brede didactische, alsook praktijkervaring. Dit wordt bevestigd in de waarneming van de projectleiding van samenwerkingsverbanden dat in interne evaluaties studenten vooral over de mbo-docenten teruggeven dat ze goed uitleggen.

De studentengroep van de 4B-pilots leunt sterk op de studieorganisatie van het mbo; de op het hbo verwachte studievastigheden en -planning en de lage contactfrequentie doen een groot beroep op de zelfdiscipline en studieplanning van de studenten. Veelal is op basis van

reacties van studenten en signalen van docenten de onderwijsorganisatie tussentijds aangepast. Bijvoorbeeld door studieopdrachten op te delen waardoor studenten op onderdelen en dus in een hogere frequenties feedback krijgen. Voor de studiemotivatie is vooral contact met de docent belangrijk gebleken en niet – zoals aanvankelijk verwacht – de relevantie van de studie-inhoud voor de eigen praktijk. Met andere woorden, vooral op basis van praktische ervaringen met de ontwikkelde, van de bachelor afgeleide programma's is de programmaopbouw tussentijds in de richting van mbo-programma's opgeschoven.

Vele betrokkenen hebben opgemerkt dat de voltijd-Ad voor mbo-schoolverlaters goed te doen is. Dat geldt niet voor de deeltijd-Ad. Daarvan vinden sommigen dat deze alleen toegankelijk zou moeten zijn voor studenten met werkervaring: *"zelf willen mbo'ers graag de deeltijd-Ad doen, maar onze ervaring is dat onder hen de uitval hoog is en de kwaliteit van hun werk tegenvalt. Wie na bijvoorbeeld twee jaar werken alsnog -naast een baan en/of gezin - voor de deeltijdvariant kiest, maakt het wel af en maakt er ook wat van"*.

Alle betrokkenen uit de samenwerkingsverbanden zijn de samenwerking aangegaan in de verwachting dat daardoor de overstap tussen het mbo en het hbo makkelijker wordt:

- een betere afstemming van het inhoudelijke instapniveau van de Ad op het kennisniveau van de studenten;
- minder aansluitingsperikelen;
- het kunnen bieden van de mogelijkheid om in een doorlopende leerlijn te studeren.

In de praktijk is dit bevestigd:

- studenten waarderen de combinatie van mbo- en hbo-docenten;
- de mbo-student ervaart de praktijkgerichte en competentiegerichte Ad-programma's als voortzetting van het mbo zonder op voorhand te moeten kiezen voor de Bachelor-route;
- de samenwerking tussen mbo, hogeschool en bedrijf is voor studenten blikverruimend.

Leidt samenwerking tot grotere toegankelijkheid?

In de voorgeschreven opzet van 4B wordt het eerste jaar van de Ad-programma's op een mbo-locatie uitgevoerd. De gedachte is dat, als de opleiding wordt gegeven op de mbo-locatie waar de studenten van afkomstig zijn, de overstap minder ingrijpend is.

Bij geen enkele 4B-Ad is het mbo-deel van het programma verzorgd op de locatie die alle studenten als 'vertrouwd' konden aanmerken. Eén locatie was weliswaar formeel een mbo-locatie, maar alleen symbolisch omdat er verder nagenoeg geen mbo-opleidingen werden gegeven. In de meeste pilots waren de studenten uit het hele land afkomstig. Zo heeft de pilot van Inholland met opleidingslocaties in Dordrecht en Rotterdam, studenten uit zowel Zeeland als Diemen getrokken en de pilot van de Hogeschool Rotterdam (eveneens gelegen in Dordrecht en Rotterdam) studenten uit plaatsen als Lopik, Wageningen en Noordwijkerhout. Alleen de studenten van de pilot van de Hogeschool van Amsterdam komen voor het overgrote deel uit Amsterdam en omgeving.

Twee pilots hebben gekozen voor opleidingslocaties buiten de directe omgeving van de vestigingsplaats van de hogeschool. In de pilot van Videntum was voorzien dat studenten uit het hele land zouden komen en was gekozen voor twee excentrische opleidingslocaties (Lochem en Etten Leur). Op beide locaties zijn studenten uit de directe omgeving en uit de wijde omtrek aangetrokken. In de opleidingsformule van de aangewezen instelling ISBW worden opleidingen sowieso niet op de vestigingslocatie (Zaltbommel) gegeven, maar

verspreid in het land, in vergader- of bedrijfslocaties. Ook deze studenten komen uit het hele land.

Wat vinden de studenten?

De studenten van de Ad's uit pilotronde 4B hebben vooral voor de opleiding gekozen vanwege de korte duur en de mogelijkheid om na afronding door te stromen naar de bachelor. Hun voornaamste doel is het behalen van een (extra) diploma op hbo-niveau. De meesten zouden opnieuw voor de Ad kiezen als ze voor de keuze zouden staan. Studenten van pilotronde 4B verschillen op deze punten niet van studenten die andere Ad-programma's volgen (Imandt et al., 2015; Imandt et al., 2016).

Ongeveer één op de vijf 4B-studenten wist niet dat de Ad in samenwerking tussen mbo en hbo is aangeboden. Van de 80% die wel van de samenwerking op de hoogte was heeft het merendeel te kennen gegeven dat dit feit nauwelijks invloed op hun studiekeuze heeft gehad (zie tabel 3.2). Slechts 17% van de studenten heeft aangegeven aan dat hun keuze (enigszins) is beïnvloed door het feit dat de Ad is aangeboden in een mbo-hbo samenwerkingsverband. En maar liefst 80% zou voor dezelfde Ad hebben gekozen wanneer deze volledig door een hbo-instelling verzorgd zou zijn; slechts 6% had dan (zeker) niet voor de Ad gekozen.

Tabel 3.2 Samenwerking hbo en mbo heeft nauwelijks invloed op studiekeuze 4B-student (N=35)

<i>Heeft de samenwerking van hbo en mbo invloed gehad op je keuze voor dit Ad-progr.?</i>				
<i>Zeker niet</i>			<i>Zeker wel</i>	
41%	14%	28%	17%	0%

Is de continuïteit door samenwerking tussen instellingen, werkgevers en studenten verzekerd?

Van de zes gestarte samenwerkingsverbanden zijn twee tot het eind van de monitorperiode actief gebleven; vier zijn – om diverse redenen – voortijdig beëindigd.

Voor één samenwerkingsverband is de lage instroom in het Ad-programma in 4B reden geweest om in het tweede monitorjaar het programma niet meer aan te bieden. Dit is – zoals eerder aangegeven – ook de reden geweest dat twee pilots niet zijn gestart. Een andere samenwerking is beëindigd omdat, vanwege reorganisaties in de hogeschool, de bachelor-grondslag onder de Ad kwam te vervallen. Ook zijn twee pilots gestopt omdat niet (langer) voldaan kon worden aan de voorwaarden van pilotronde 4B (vandaar dat zij maar met één jaar zijn opgenomen in tabel 3.2).

De overige samenwerkingsverbanden (twee) zijn na de pilotfase doorgedaan met het aanbieden van de Ad-opleiding. In de desbetreffende Ad's groeit het aantal studenten inmiddels fors.

Van continuïteit van de samenwerking met werkgevers is in de pilots geen sprake geweest. Contact van de opleidingen met werkgevers waar studenten naast hun deeltijdsopleiding werkten, of waarbij studenten stage liepen, hebben veelal – zoal er al contact was – een ad hoc karakter gehad. Contacten in de vorm van een driehoekscontact vanuit de opleiding met docenten én studenten zijn nauwelijks voorgekomen. Hiervan is alleen sprake geweest in een Ad waarin het programma was opgebouwd rond opdrachten die studenten op verzoek

van bedrijven hebben uitgevoerd. Anders gezegd, het programma was op deze driehoek ingericht.

Zijn bestaande voorzieningen beter benut?

Er kunnen geen conclusies getrokken worden over de mate waarin de samenwerking tussen mbo- en hbo-instellingen heeft geleid tot een betere benutting van voorzieningen in de infrastructuur, of tot een efficiëntere inzet van docenten. Deels omdat het instroomvolume laag is gebleven (zie tabel 3.3) en omdat samenwerkingsverbanden voortijdig zijn beëindigd.

3.4 Wat pilotronde 4B heeft opgeleverd; waar leidt de samenwerking toe?

Stromen meer mbo-studenten succesvol door naar de Ad en daarna naar de Bachelor, specifiek studenten uit niet-traditionele doelgroepen?

De monitor heeft iedere pilot twee jaar gevolgd, Tabel 3.3 geeft een overzicht van de instroom en het studieverloop in de actieve pilotjaren.

Tabel 3.3 Studieverloop studenten in de Ad's in pilotronde 4B (oktober 2014)*

<i>Pilot</i>	<i>Instroomjr Ad/start pilot</i>	<i>Student.</i>	<i>Uitvallers</i>	<i>Nog in opleid.</i>	<i>Geslaagd</i>	<i>Naar BA</i>
HvA/roc v A/Nova: FSM	2011/12	9	1	3	5	3
HvA/roc v A/Nova: AC	2011/12	19	0	4	15	3
	2012/13	30	9	8	13	
Inholland/ROC Da Vinci	2011/12	9	2	3	4	5**
	2012/13	26	10	11	--	
[ISBW/P3 Transfer]	2011/12	[15]	[0]	[15]	[--]	[ ]
	2012/13	[10]	[1]	[9]	[--]	[ ]
Hs Rotterdam/da Vinci	2011/12	21	15	3	3	3
	2012/13	33	16	15	2	
Vilentum/AOC-Oost/ Prinsentuin College	2012/13	25	8	1	16	1

* ISBW heeft deel uitgemaakt van een samenwerkingsverband dat voortijdig is gestopt. Na cursusjaar 2012-2013 zijn geen data meer aangeleverd. Andere pilots hebben tenminste tot oktober 2014 data aanleveren, ook al was de pilot op dat moment beëindigd.

** Deze 5 studenten zijn – met vrijstellingen – naar de bachelor overgestapt zonder een Ad-diploma te hebben behaald.

De tabel laat zien dat de instroom in de pilotjaren bescheiden is gebleven. Vier van de zes gestarte pilots hebben aangegeven dat de instroom is tegengevallen; op basis van de prognoses waren grotere aantallen studenten verwacht. Ook hebben de opleidingen met veel uitvallers te kampen gehad. Dit uitvalbeeld komt overigens met dat van andere Ad-programma's overeen (zie Imandt et al., 2015). De derde observatie is dat een substantieel deel van de studenten van het eerste instroomcohort (2011-2012) de opleiding niet binnen drie jaar heeft kunnen afronden. Over de mate waarin deze Ad-studenten zijn doorgestroomd naar de Bachelor is door de combinatie van studievertraging en de lengte van de monitorperiode weinig te zeggen.

Uit de leeftijden van de Ad-studenten in pilotronde 4B kan worden afgeleid dat de meesten gelijk, of in ieder geval binnen een beperkt aantal jaar na het afronden van een mbo-opleiding, aan het Ad-programma zijn begonnen. Dit geldt niet voor de studenten uit de

ISWB/P3Transfer pilot; zij zijn gemiddeld ouder en hebben tenminste drie jaar voor de start van hun Ad hun (mbo) diploma gehaald.

Of de 4B programma's specifiek studenten uit niet-traditionele doelgroepen hebben aangetrokken kan niet worden aangetoond. Weliswaar is de studentenpopulatie zeer gespreid naar herkomstregio en heeft het overgrote deel een mbo-achtergrond, maar daar staat tegenover dat van de etnische en sociaaleconomische achtergrond van de studenten onbekend is.¹² Bovendien is de groep te klein om te kunnen concluderen dat specifiek de 4B context wat betreft het aantrekken van studenten uit niet-traditionele doelgroepen het verschil maakt.

Heeft pilotronde 4B versnippering en een explosieve groei voorkomen?

Dat de beheerste uitrol van Ad-programma's (een oogmerk van introductie van pilotrondes) heeft bijgedragen aan het voorkomen van versnippering en explosieve groei kan evenmin worden gesteld. Sterker, om reden van de tegenvallende studentenaantallen zijn zoals gezegd pilots niet gestart en is er soms voor gekozen bepaalde varianten van de opleiding niet te laten starten (tabel 3.4).

Tabel 3.4 Ontwikkelde en aangeboden varianten van de Ad-programma's 4B

	<i>Voltijds</i>	<i>Deeltijd</i>	<i>Duaal</i>
Financial Services Management			X
Accountancy			X
Bedrijfseconomie	X	O	
Operationeel Manager		X	O
Engineering	X	X	O
Bedrijfskunde & Agribusiness		X	

X: ontwikkeld en in uitvoering in genomen; O: ontwikkeld, maar niet aangeboden

Om de studentenaantallen in de deeltijdvariant te verhogen hebben een aantal pilots de instroomvoorwaarden ruimer gedefinieerd. Als werkervaring konden bijvoorbeeld ook stages en werk in een familiebedrijf meetellen als 'werkplek'. Dit heeft niet mogen baten.

Maakt samenwerking met het hbo het werk van mbo-docenten aantrekkelijker?

In de meeste pilots vindt men dat betrokkenheid bij de Ad ontwikkelingskansen aan de mbo-docenten biedt:

- het maakt een hun verdere ontwikkeling in het beroepsdomein mogelijk;
- het geeft de mogelijkheid van een overstap naar het hbo "*als de roc's hiermee akkoord gaan*";
- mbo-docenten doen ervaring op met de programmaontwikkeling in het hbo: afstemmen van onderwijsprogramma's op doorstroom, vormen van flexibilisering en aansluiting op het niveau van de studenten;
- de leerstof is interessant(er).

Omgekeerd is ook gesteld dat samenwerking ook hbo-docenten ontwikkelkansen biedt:

- het kunnen bieden van meer didactische variatie en beter zicht krijgen op, en begrip krijgen van, de vakinhouden, didactiek en studiebegeleiding op het mbo;

¹² Er is vanwege de deelname van een private aanbieder aan pilotronde 4B, gebruik gemaakt van registratiegegevens van de opleidingen zelf en niet van de BRON-bestanden van DUO.

- netwerkverbreding en beter begrijpen waar de studenten vandaan komen;
- het (moeten) geven van op de praktijk gerichte energieke lessen, gebaseerd op studie én ervaring;
- het onderwijsprogramma beter afstemmen op de instroom en meer flexibilisering van het aanbod, afhankelijk van het niveau van de studenten;
- studenten voorlichten over doorstroom richting bachelor.

Op instellingsniveau zijn ook mogelijkheden om van elkaar te leren benoemd. Samenwerking heeft meerwaarde voor:

- het afstemmen van de doorstroom op de verschillen tussen mbo en hbo;
- het kunnen samenwerken voor en met het bedrijfsleven;
- het gezamenlijk onder de aandacht kunnen brengen een aansluitend onderwijsaanbod;
- inhoud geven aan de Ad door afstemming van de eindtermen van mbo en hbo.

De twee hogescholen in de samenwerkingsverbanden die hebben moeten stoppen met 4B omdat ze niet (langer) aan de pilotvoorwaarden voldeden kijken op een leerzame periode terug, zij het dat het karakter de leeropbrengsten verschilt. Waar de een opmerkt dat veel nuttige kennis is opgedaan over formele OCW-richtlijnen en men meer inzicht heeft in de voor- en nadelen van samenwerken in het aanbieden van onderwijs, meldt de ander dat de Ad-ervaring wordt benut voor het tot stand brengen van sectorale samenwerking tussen mbo en hbo om gezamenlijk een naar deelname en locatie doelmatig aanbod te kunnen verzorgen.

Wat betreft de samenwerking met het werkveld hebben vele mbo-partners aangegeven dat ze verder zijn dan het hbo. In hun ervaring maakt, door samen te werken met het mbo, het hbo actief kennis met de wijze waarop het bedrijfsleven in het mbo gewoonlijk bij het opleiden is betrokken en wat dat voor het leerproces van studenten betekent. Daar staat tegenover dat samenwerking met het hbo voor het mbo nieuwe deuren in het bedrijfsleven heeft geopend; één mbo-instelling meldt dat dankzij de samenwerking met het hbo managementniveaus toegankelijker zijn geworden waar tot dan toe geen contact mee was. De samenwerking tussen onderwijs en bedrijven blijkt zich geleidelijk te ontwikkelen, waardoor het stoppen van de Ad-opleiding bij bedrijven soms als een onaangename verrassing is aangekomen. Regelmatig kreeg de mbo-instelling die bedrijven uit het eigen netwerk als samenwerkingspartner heeft voorgedragen, terug dat men positieve ervaringen had met naar een Ad-niveau toegegroeide mbo-studenten.

Is de Ad daadwerkelijk verbeterd door de inbreng van het mbo?

Zeker is dat de betrokken docenten door hun eigen ervaringen beter op de hoogte zijn geraakt van wat 'aan de andere kant' gebeurt. Uit de reacties van de betrokken docenten en leidinggevendenden is gebleken dat met name de programmatische aanpassingen die tijdens de programma-uitvoering zijn aangebracht hebben bijgedragen aan het vergemakkelijken van de overstap van studenten van een mbo- naar een hbo-onderwijsomgeving. Het is vooral de programma-uitvoering zelf die inzicht geeft in wat een hbo-programma voor mbo-studenten studeerbaar maakt.

Er zijn overigens geen indicaties dat deze ervaringen buiten de kring van de betrokkenen zijn gedeeld en ook andere docenten deze ervaringen hebben benut bij het voorbereiden van mbo-studenten op het onderwijs in het hbo en bij het lesgeven aan mbo-studenten.

Door de tegenvallende studentenaantallen is lastig te zeggen of zich kostenvoordelen hebben voor gedaan. Voor de pilots zelf was het streven naar kostenvoordeel in ieder geval geen speerpunt. De moeite die men heeft gehad met de 'ingewikkelde doorberekeningen' en de verrekeningen van (locatie)kosten wijzen erop dat het al moeite genoeg heeft gekost om in een financiële stroom op gang te brengen. Het is in ieder geval niet waarschijnlijk dat een kostenvoordeel is bereikt. Zeker niet in de pilots die voortijdig zijn beëindigd; daar is men waarschijnlijk niet voorbij de fase van de aanloopkosten gekomen. Ook de kleine aantallen studenten maken een kostenvoordeel niet waarschijnlijk.

Is het mbo meer betrokken is bij de toekomst van de Ad?

Een groeiende betrokkenheid is uit het verloop van de pilots niet af te leiden. Immers, vier van de zes zijn voortijdig gestopt, waarmee ook de directe betrokkenheid van het mbo bij de besluitvorming rond deze Ad's tot een einde kwam.

Gedurende de samenwerkingsperiode was de betrokkenheid van het mbo bij de strategische besluitvorming niet altijd even groot. Enkele mbo-instellingen hebben aangegeven dat de beslissing tot stoppen is genomen door de hogeschool zonder de mbo-partner daar vooraf van in kennis te stellen. Waar de mbo-instelling nog kansen zag, had de hogeschool al afscheid genomen van de Ad. In een enkel geval haperde de communicatie van het hbo naar het mbo al bij de start van de Ad: nadat de hogeschool aanvankelijk had laten weten met het kleine aantal inschrijvingen niet te starten, bleek later dat men wel was gestart met het beperkte aantal studenten.

Inmiddels lijkt de samenwerking op regio- en netwerkniveau te intensiveren. Dit thema komt in hoofdstuk 4 terug.

3.5 Hebben zich de door stakeholders voorziene risico's voorgedaan?

Stromen 4B-studenten niet in, door en zijn ze onvoldoende succesvol in de doorstroom?

Als mogelijke reden voor onvoldoende instroom is genoemd dat de uitvoering op een mbo-locatie de indruk geeft dat de Ad-opleiding geen hbo-niveau heeft en voor een niet-succesvolle doorstroom dat de studenten die 4B aantrekkelijk vinden niet op doorstroom zijn gericht of daarin niet gestimuleerd worden, dan wel dat de drempel van de overstap naar de hbo-locatie te groot is.

De omvang van de instroom is inderdaad laag te noemen, maar het is niet waarschijnlijk dat dit aan de mbo-status van de Ad heeft gelegen. Immers, de meerderheid van de studenten is er niet van op de hoogte geweest dat hun Ad-programma is uitgevoerd door een samenwerkingsverband van mbo- en hbo-instellingen. Daaruit mag worden afgeleid dat ze ook onbekend waren met de gedeeltelijke uitvoering van de Ad op een mbo-locatie, en dus deze locatie niet in hun keuzeprocess hebben meegewogen.

Over de mate van doorstroom is op te merken dat gedurende de uitvoering van 4B de uitstroom vanuit de Ad naar de arbeidsmarkt de status van risicofactor is kwijtgeraakt. En gelet op het aantal studenten kan ook niet worden gezegd dat de Ad-programma's die in een 4B formule worden aangeboden een aanzuigende werking hebben ten koste van Ad's

die alleen door hogescholen worden verzorgd of ten koste van de inschrijvingen in de bachelor. In de – subjectieve – ervaring van betrokkenen bij de 4B pilots is eerder sprake van het omgekeerde: de 4B formule trekt studenten die anders niet naar het hoger (bachelor) onderwijs gegaan zouden zijn.

Gaat de samenwerking mbo en hbo onvoldoende werken?

In de uitvoering van de Ad's in de 4B pilot hebben zich een aantal aanloopproblemen voorgedaan: de mbo-locatie was nog niet gereed, men kreeg het programma niet passend in de afstemming tussen de verwante kwalificatiedossiers van het mbo en het bachelor-programma, er waren ingewikkelde doorberekeningen en verrekeningen van (locatie)kosten nodig, men werd geconfronteerd met niet-aansluitende informatiesystemen en moeizame roosteraanpassingen. Ook onvoorziene effecten zijn voorgekomen: één mbo-instelling had ervoor gekozen het verschil in salarisniveau tussen hun docenten en hbo-docenten te compenseren met vrije tijd waardoor een formatietekort ontstond dat zeer lastig invulbaar bleek.

Van door stakeholders gesignaleerde problemen, die neerkomen op de vrees dat bestuurlijke overeenstemming te weinig richting geeft aan de uitvoeringspraktijk, is niets gebleken. Zoals eerder aangegeven lag de kern van de samenwerking vooral op teamniveau. Er is eerder sprake van het omgekeerde: samenwerking is beëindigd doordat niet (langer) aan formele regels kon worden voldaan of omdat op managementniveau is besloten dat de aantallen studenten te klein waren om door te gaan.

Er is een uitzondering; de Ad die als gevolg van interne reorganisaties bij een ander bachelor-programma moest worden ondergebracht; daar ondervond men onvoldoende draagvlak. Ook in een ander samenwerkingsverband bleek de relatie met de bachelor-docenten soms spanningen op te leveren. In vergaderingen van het docententeam van de bachelor was voor het Ad-programma altijd weinig aandacht en stond de Ad altijd laag op de agenda, terwijl het Ad-team afhankelijk was van de beslissingen uit in dit overleg.

4 De spin-off van 4B bij zeven voortrekkers

Het effect van het 4B-experiment kan ook terug te vinden zijn in de mate waarin ideeën uit de 4B-constructie binnen en door (andere) instellingen worden geadopteerd. Vandaar dat in 2015 en 2016 in een serie interviews is geïnventariseerd welke elementen van de beleidstheorie van 4B een rol spelen in de ontwikkeling van de Ad in hbo-instellingen.

Hiertoe zijn medewerkers van tien hogescholen geïnterviewd, waaronder alle instellingen die aan het voorloperinitiatief (4B) hebben deelgenomen. Specifiek is besproken in welke mate samenwerking met het mbo een rol speelt in de doorontwikkeling van de Ad, hoe die samenwerking wordt vormgegeven, welke doelstellingen met die samenwerking worden nagestreefd en waarom men verwacht dat (de vormgeving van) de samenwerking tot een realisatie van die doelstellingen zal leiden. De risico's die bij de reconstructie van de beleidstheorie zijn benoemd zijn in dit hoofdstuk verwerkt in de bespreking van gerelateerde elementen in de beleidstheorie.

Omdat de Ad een nieuwe ontwikkelfase is ingegaan, geven veel respondenten aan de vragen nog niet empirisch te kunnen beantwoorden. Men spreekt zich uit in verwachtingen en doelstellingen, niet in realisaties en effecten. Omdat veel instellingen zich laten inspireren door het model van de Rotterdam Academy van de Hogeschool Rotterdam, waarin de samenwerking met het mbo vrij hecht is, geven vrijwel alle instellingen aan bij de ontwikkeling van de Ad nauwer samen te werken met het mbo dan bijvoorbeeld in het bachelor-onderwijs.

4.1 Doelstellingen van de samenwerking van de hogescholen met het mbo

Primaire doelstellingen: instroom en uitval

De dominante motivatie van hogescholen voor samenwerking met het mbo is het vergroten van de instroom in het hbo – via het mbo – en het verminderen van de uitval in het hbo-onderwijs van de instromende mbo-studenten. In de beleidstheorie zijn op deze punten een aantal risico's geïnventariseerd, waarmee instellingen in verschillende mate rekening houden.

Ten eerste het risico op kannibalisatie van de bacheloropleidingen. Instellingen geven aan dat dit risico de afgelopen jaren zeker onderwerp van gesprek is geweest en dat dit soms de beperkte adoptie van de Ad op faculteitsniveau kan verklaren. Inmiddels gaat men er echter vanuit dat de doelgroep van de Ad (zeker binnen het RAC-model) een duidelijk andere is dan die van de bachelor. Daarmee kannibaliseert de Ad dus niet op de bachelor, maar boort deze zelfs een nieuwe stroom van studenten aan die potentieel naar de bachelor kunnen doorstromen.

Ten tweede het statusverlies van de Ad wanneer deze tegen het mbo wordt gepositioneerd. Vrijwel alle respondenten onderkennen dit risico. Ze geven aan dat de mbo-student (zeker de direct doorstromende) graag een duidelijke stap wil maken. De Ad moet een duidelijke stap markeren uit de mbo-omgeving naar een hbo-omgeving.

Ten derde een verhoogde doorstroom naar werk ten koste van de doorstroom naar de Bachelor als de Ad in samenwerking met het mbo meer op de praktijk wordt gericht. Dit punt speelt in de interviews alleen in zeer beperkte mate een rol. Als geïnterviewden op dit punt reageren, zien zij dit vooral positief: *"wanneer studenten aan de slag willen, moeten ze dit vooral doen. Daar is de Ad ook wel voor bedoeld, als zelfstandig eindniveau. Later in hun loopbaan komen de werkenden dan wellicht nog terug voor een opleiding op bachelor-niveau."*

Positieve neveneffecten: leren van elkaar

Naast de expliciete doelstellingen van samenwerking met het mbo voorzien de hogescholen ook positieve neveneffecten die aansluiten bij de beleidstheorie van 4B.

De meest belangrijke, die soms ook als doelstelling wordt genoemd, is de omgang met het werkveld. Het mbo heeft soms contact met andere werkgevers dan het hbo, waardoor de netwerken van instellingen elkaar kunnen aanvullen. Enkele instellingen geven aan graag te willen leren van het mbo over de wijze waarop samenwerking met het werkveld is vormgegeven. Het gaat er daarbij vooral om het werkveld veel intensiever in de opleiding te laten participeren: overleg over de doelen en het programma van de opleiding, maar vooral ook meewerken aan het uitvoeren van de opleiding in de vorm van gastcolleges, in het faciliteren van stages, gebruik van voorzieningen, etc.

Daarnaast ziet men als neveneffect dat instellingen en docenten van elkaar leren over de vormgeving van onderwijs. De kennis over het curriculum van het mbo wordt vergroot, waardoor ook het onderwijs in de reguliere Bachelor hierop beter kan worden aangesloten. Daarnaast geven de hogescholen aan dat mbo-docenten waarschijnlijk meer kennis over de specifieke Ad-doelgroep hebben, die ze graag willen benutten.

Een neveneffect waarover men wisselend denkt is de bijdrage van het participeren in de Ad aan het aantrekkelijk maken van het werk van docenten. Over het algemeen lijkt men te denken dat betrokkenheid bij de Ad vooral voor mbo-docenten interessant kan zijn. Het inhoudelijk hogere niveau wordt impliciet als leuker en uitdagender beschouwd. Sommige instellingen geven overigens aan hier voorzichtig mee om te willen gaan, omdat ze willen voorkomen dat *"de beste mbo-docenten worden weggetrokken"*. Voor hbo-docenten is de Ad alleen interessanter dan hun reguliere werk, wanneer ze zich echt tot de doelgroep voelen aangetrokken of omdat ze het opzetten van een nieuw opleidingsniveau als uitdagend ervaren.

Tenslotte ziet men als positief neveneffect dat mbo-instellingen door een nauwere betrokkenheid bij specifieke Ad-opleidingen ook meer betrokkenheid zullen voelen bij de Ad in het algemeen.

Geen focus op kosten

Geen van de respondenten geeft aan dat kostenvoordelen worden verwacht of dat dit voordeel een expliciete doelstelling is van nauwere samenwerking met het mbo. Men gaat ervan uit dat samenwerking eventueel de kwaliteit van het onderwijs kan verbeteren (vermindering uitval en vergroting aantrekkelijkheid) en daarom worden soms faciliteiten gedeeld. Wel hoopt men dat de kosten per student lager zullen zijn door de samenwerking, maar vooral door de grotere schaal (meer instroom betekent dezelfde kosten voor meer studenten) en niet zozeer door een verlaging van de totale kosten voor een opleiding.

4.2 Vormgeving van de samenwerking

In de ontwikkeling van de Ad speelt vooral het Rotterdam Academy-model (RAC-model) de rol van inspiratiebron. Centraal uitgangspunt in dit model is de *"eigenstandige positie van de Ad"*. Onderwerp van overleg tussen de instellingen is in hoeverre het RAC-model ook echt voorschrijvend is, of in welke mate instellingen voor hun situatie het RAC-model [mogen] aanpassen. Hierdoor varieert de vormgeving van de Ad tussen de instellingen.

Vastleggen van (financiële afspraken)

Alle hogescholen geven aan dat helder is dat de volledige verantwoordelijkheid voor de Ad bij de hbo-instelling ligt. Mbo-instellingen kunnen in verschillende mate participeren in de ontwikkeling en uitvoering van nieuwe Ad-opleidingen, maar de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en het succes van de Ad ligt uiteindelijk bij de hbo-instelling.

De mate waarin afspraken tussen hbo en mbo zijn en worden vastgelegd verschilt. Over het algemeen lijken de meesten er wel voor te kiezen op bestuursniveau in de een of andere vorm een convenant te sluiten. De doelstelling van een samenwerkingsovereenkomst kan enerzijds zijn om helder naar elkaar uit te spreken dat men er de schouders onder zet (vertrouwen) en/of anderzijds om (met name financiële) afspraken helder vast te leggen. Alle instellingen geven echter aan niet te verwachten dat de overeenkomsten tot juridische processen zullen leiden, wanneer één van de partijen de afspraken niet nakomt. De samenwerking rond de Ad is onderdeel van de bredere samenwerking en die vaart vooral op onderling vertrouwen en het wederzijdse belang van samenwerking, en niet op juridische handhaving.

De financiële afspraken die gemaakt worden verschillen sterk per instelling. De meeste geven aan dat het mbo zelf graag een bijdrage levert aan het succes van de Ad en daarom, zeker in de opstartfase, bereid is uit eigen middelen te investeren. Financiële afspraken lijken vooral gemaakt te worden wanneer gekozen wordt voor inzet van mbo-personeel bij de uitvoering van de opleiding en in mindere mate bij het gebruik van mbo-voorzieningen.

Locatie van de Ad

De locatie van de Ad is een punt dat veel instellingen nadrukkelijk onderzoeken. In navolging van het RAC-model geven alle instellingen aan dat een herkenbare, eigenstandige locatie voor de Ad belangrijk te vinden. Veel instellingen willen echter in een groeiemodel denken: bij de huidige omvang van de Ad-instroom zien zij een eigen gebouw als financieel onhaalbaar. Vervolgens verschillen instellingen in de mate waarin zij belang hechten aan een *"mbo-nabije locatie"*, of liever kiezen voor een verdieping in een hbo-gebouw. Als voordeel van een mbo-nabije locatie zien ze de zichtbaarheid van de Ad bij mbo-studenten en de kleinere stap tussen het mbo en de Ad. Als nadelen de negatieve impact op de status van de Ad en problemen met het borgen van de kwaliteit wanneer de opleiding niet binnen de hbo-omgeving zelf wordt gegeven.

Gezamenlijk onderwijsplan door een gezamenlijk onderwijsteam

Alle meewerkende hogescholen leggen vooral veel gewicht op de inhoudelijke samenwerking met het mbo. De meesten vormen onderwijsteams van mbo- en hbo-docenten onder aansturing van een hbo-docent. De teamleden zijn samen verantwoordelijk voor de

arbeidsmarktverkenning, het programma van de opleiding en de pedagogische aanpak van de opleiding.

De uitvoering van de opleiding is voor de instellingen veelal nog niet aan de orde, maar men geeft aan het zeker als optie te beschouwen dat mbo-docenten worden ingezet. Zoals één respondent stelt: *"dat wordt erg zoeken naar het schaap met de vijf poten: én hbo-niveau én gevoel voor deze specifieke doelgroep. wellicht dat we daarom op zoek gaan naar specifieke Ad-docenten, of dat we gemengde teams maken van mbo- en hbo-docenten."* Men lijkt te vinden dat bij een eigenstandige positie van de Ad ook een eigen type leraar hoort.

Kwaliteit, aantrekkelijkheid en aansluiting naar de Bachelor

Zoals eerder aangegeven voelen hbo-instellingen zich verantwoordelijk voor de kwaliteit van de Ad. Vanuit die verantwoordelijkheid zijn ze terughoudend met het delen van (uitvoerende) verantwoordelijkheden met het mbo. De eisen van de overheid aan de kwaliteit van de aansluitende mbo-opleiding van de mbo-instelling die onderdeel van de 4B-constructie uitmaakten lijken daarmee overbodig.

Daarnaast heeft de overheid macro-doelmatigheidseisen aan 4B-constructies gesteld. Deze eisen gelden ook nu voor het starten van een Ad. Dit is een punt van grote ergernis bij de hbo-instellingen, die aangeven dat wanneer een Bachelor op het betreffende gebied al succesvol is, of wanneer een vergelijkbare hbo-instelling al een succesvolle Ad heeft, een verlichte toets mogelijk zou moeten zijn. In het bijzonder stellen ze dat het aantonen van het arbeidsmarktperspectief voor een nieuwe opleiding op een nieuw opleidingsniveau erg lastig is. Zij ervaren deze macro-doelmatigheidseisen daardoor als een papieren exercitie. Zeker omdat uit de casestudies in 2015 is gebleken dat verkeerde verwachtingen over arbeidsmarktperspectief en/of de instroom een belangrijke reden voor het voortijdig stoppen van Ad-initiatieven is geweest.

Een laatste eis in de 4B-constructie heeft betrekking op de aansluiting met de bachelor. Een Ad-alumni moet altijd met 120 punten ook een bachelor af kunnen ronden. In de huidige initiatieven vallen twee zaken op. Ten eerste overlapt het programma van de Ad sterk met de eerste twee jaar van de Bachelor, vanuit doelmatigheidsoverwegingen. Ten tweede geven instellingen aan dat deze eis hen beperkt in het neerzetten van een echt eigenstandig opleidingsniveau. Zij juichen het toe dat ze volgens de huidige plannen meer ruimte zullen krijgen om Ad's aan te bieden zonder directe doorstroomroutes naar de bachelor.

4.3 Mechanismen en gevolgen van de samenwerking

Initiatief door het mbo

In de beleidstheorie zijn drie mechanismen opgenomen die op de houding van het mbo ten opzichte van de Ad betrekking hebben. Respondenten zien dat intensievere samenwerking deze drie mechanismen inderdaad in werking zet.

Mbo- en hbo-instelling leren elkaar beter kennen in de samenwerking rond de Ad, waardoor ook de algemene samenwerkingsrelatie verbetert. Het is moeilijk te onderscheiden wat hierin de kip is en wat het ei. Sommige instellingen geven namelijk aan dat de verbeterde

samenwerking rond de Ad het gevolg is van de brede goede samenwerking met het mbo, of dat de Ad meegaat in een breder gesprek over de vermindering van uitval.

Mbo-instellingen nemen meer initiatief om samen te werken aan het Ad-aanbod dan ten aanzien van het Bachelor-aanbod. Wanneer hbo-instellingen actief inzetten op de Ad gebeurt dit binnen een samenwerkingsrelatie met het mbo. Het mbo voedt de hbo-instelling dan met ideeën. Wanneer hbo-instellingen hier minder ruimte voor geven, komt het voor dat mbo-instellingen naar andere hbo-partners gaan zoeken. Blijkbaar wordt de Ad meer dan de Bachelor gezien als een context waarin het mbo zich proactief kan opstellen.

Mbo-instellingen zijn in veel gevallen, via het gezamenlijke ontwikkelingsteam, actief betrokken bij de ontwikkeling van Ad-opleidingen. Het gebruiken van elkaars voorzieningen vraagt maatwerk. Opvallend is dat de hbo-instellingen daarbij nadrukkelijk zoeken naar mogelijkheid om een schaalniveau te bereiken door bijvoorbeeld een brede Ad te ontwikkelen, of door gebruik te maken van elkaars onderwijsmodules. De animo daarvoor lijkt groter dan het intensief gebruiken van mbo-voorzieningen, wellicht vanuit de eerder genoemde zorgen over het hbo-klimaat en de borging van de kwaliteit.

Toezichtbelemmeringen zijn beperkt

4B moest ruimte geven voor financiële regelingen tussen instellingen die anders niet mogelijk waren. Het lijkt erop dat hbo-instellingen de vooraf gesignaleerde belemmeringen binnen het huidig regelgevend kader in de praktijk amper als relevant ervaren. De meesten geven aan dat, op basis van de wederzijdse wensen, mbo en hbo gezamenlijk afspraken maken. Zolang het hbo zijn verantwoordelijkheid voor het onderwijs kan waarmaken, lijken er geen belemmeringen te zijn.

Wel is er (iets) meer aandacht voor de verschillen in toezicht tussen het mbo en het hbo (Ad). Omdat voor de Ad het hbo-kader geldt, moeten mbo-voorzieningen die voor mbo- en Ad-onderwijs worden ingezet soms aan twee toezichtsregimes voldoen. Het is uit de interviews niet helder geworden welke problemen dit feitelijk oplevert. Het lijkt erop dat het vooral wennen is voor instellingen die gewend zijn aan één vorm van toezicht (mbo of hbo).

Bekendheid en toegankelijkheid

De hogescholen verwachten dat de positieve effecten van de samenwerking met het mbo vooral ontstaan via de grotere en betere bekendheid, toegankelijkheid en doorlopende leerlijnen, c.q. een doorlopend pedagogisch klimaat.

Ze verwachten positieve effecten wanneer het mbo meer publiciteit geeft aan het bestaan van de Ad. De hbo-respondenten leggen met name nadruk op het belang van een goede studiekeuzebegeleiding: *"Een mbo-student die toe is aan de Bachelor moet gewoon een Bachelor gaan volgen, maar hetzelfde geldt voor een student die toe is aan de Ad."* Sommige instellingen zetten er expliciet op in dat er een 'preferred supplier'-relatie ontstaat, waarbij het mbo leerlingen in eerste instantie naar de betreffende (regionale) hbo-instelling doorverwijst.

Door een locatie die mbo-nabij is, of in ieder geval duidelijk herkenbaar is, hopen ze dat mbo-studenten vaker in aanraking komen met de Ad en daardoor sneller voor een Ad zullen kiezen. Een argument dat een rol speelt in de locatiekeuze (en de vraag of dit één Ad-locatie

moet worden) is de wens Ad's op meerdere plekken aan te kunnen bieden teneinde de reisafstanden te verkleinen.

De grootste invloed op de uitval wordt verwacht van het bieden van een doorlopende leerlijn en een vertrouwd (leer)klimaat. Qua doorlopende leerlijn wijzen veel respondenten er vooral op dat het mbo afsluit met een omvangrijke praktijkfase (opdrachten en stages), terwijl de Bachelor begint met het overdragen van theorie. De Ad zou zich moeten onderscheiden door de mbo-student vanuit zijn praktijksituatie langzaam terug te voeren naar theoretische verdieping, zoveel mogelijk gekoppeld aan praktijksituaties. Met een vertrouwd klimaat wordt overigens niet zo zeer op een effect van de inzet van bij studenten bekende docenten gerekend, maar vooral van de eigen gemeenschap Ad-studenten die voor Ad-studenten prettiger is dan de grote hbo-gemeenschap.

Continuïteit en gebrekkige samenwerking

Instellingen zoeken gezamenlijk naar een toekomst voor de Ad. Hiervoor bepalen ze in onderling overleg een tijdspad. Het risico van de dominante positie van het hbo blijft wel dat het mbo enigszins afhankelijk is van de wil en het tempo van het hbo. Zo is er een hbo-instelling bij de initiatiefnemers die eerst het Ad-aanbod heeft afgebouwd, maar nu één van de zeven instellingen is die het aanbod – in samenwerking met het mbo – weer op wil bouwen.

De relatie is daarmee soms afhankelijk van individuen. Zo zijn samenwerkingsrelaties afgebroken toen de initiatiefnemer overleed. Ook kost het soms moeite om alle niveaus van de organisatie bij de samenwerking te betrekken. Er zijn cases waarin het initiatief laag of juist hoog in de organisatie is genomen, maar alleen na veel tijd en met veel moeite tot de andere lagen van de organisatie is doorgedrongen.

5 Conclusies

In de afzonderlijks monitorrapportages zijn de onderzoeksvragen van de monitor beantwoord die beschreven staan in de inleiding. In deze samenvattende rapportage worden deze antwoorden niet herhaald, maar zijn de opbrengsten van pilotronde 4B getoetst aan de beleidstheorie.

5.1 Zijn de verwachtingen van pilotronde 4B in de schoolexperimenten bevestigd?

De opbrengsten van pilotronde 4B zijn in termen van wat de ronde in werking heeft gezet bescheiden te noemen. We kunnen niet stellen dat mbo- en hbo-instelling bewuster over samenwerking zijn gaan nadenken. Er is vooral navolging gegeven aan de uitvoeringsvoorwaarden van pilotronde 4B. Daarin was voor het mbo een rol weggelegd in de vormgeving en de uitvoering van de Ad. Hooguit kan gezegd worden dat deze rol in meer en minder actieve varianten ingevuld is, afhankelijk van de ruimte die de hogeschool heeft geboden. Het bedrijfsleven is bij de opleidingen betrokken geweest op een wijze die in bachelor-programma's gebruikelijk is.

Evenmin kan worden gesteld dat door de samenwerking bij uitvoering van pilot 4B de sociale norm is veranderd en de Ad een 'normaal' vervolgtraject voor een mbo-student is geworden. Wat betreft de werving zijn daarvoor meerdere redenen aan te geven; de relatieve onbekendheid van de Ad, de weinig specifieke en gerichte werving uit het mbo en hbo afzonderlijk en, in het startjaar, de korte periode tussen de erkenning van de pilot en de start van het schooljaar.

Over de continuïteit door samenwerking kunnen we kort zijn. Deze is in vier van de gestarte pilots voortijdig beëindigd. Of omdat de hogeschool te weinig perspectief zag, dan wel omdat niet voldaan kon worden aan de voorwaarden van de pilotronde. Daardoor, en door het beperkte aantal pilots en het beperkte aantal studenten, kunnen de opbrengsten van deze pilotronde ook niet in schaalvoordelen (betere benutting van voorzieningen, een efficiëntere inzet van docenten) worden weergegeven.

Dat de overstap voor mbo-studenten naar het hbo/de Ad gemakkelijker wordt door de betrokkenheid van het mbo, blijkt niet uit de uitvalcijfers. Niettemin geeft pilotronde 4B wel ondersteuning aan deze veronderstelling. De voor de pilotronde unieke operationele samenwerking bood namelijk een context om verschillen in de programmaopbouw en didactische aanpak tussen mbo en hbo te benoemen, te evalueren en de opleiding concreet aan te passen. De start op een mbo-locatie doet er minder toe en kan zelfs een belemmering blijken als de mbo- en hbo locatie op grote afstand van elkaar liggen. Ook voor de studenten blijkt de locatie geen rol te spelen in de keuze voor een Ad, maar dat kan evengoed hebben gelegen aan hun onbekendheid met het verschil tussen het leren in het mbo en het hbo.

De opbrengsten van pilotronde 4B kunnen in enkele observaties worden samengevat. Er is geen aanwijzing gevonden dat specifiek mbo-studenten uit niet-traditionele doelgroepen,

succesvol doorstromen naar de Ad en daarna naar de bachelor. De studentengroep is te klein om te kunnen concluderen dat specifiek de 4B context het verschil maakt. Ook laat pilotronde 4B niet zien dat het werken met pilotrondes versnippering en een explosieve groei van het Ad-aanbod heeft voorkomen. Om reden van tegenvallende studentenaantallen is het aanbod gedurende de experimenteerperiode zelfs ingekrompen. Ook is het door de tegenvallende instroom niet waarschijnlijk dat kostenvoordelen zijn behaald.

De opbrengsten zitten in de processen die door de samenwerking mogelijk zijn gemaakt. Samenwerking met het hbo biedt mbo-docenten ontwikkelmogelijkheden, zoals de samenwerking met het mbo deze aan hbo-docenten biedt. De betrokken docenten raken op de hoogte van wat aan de andere kant gebeurt. Deze wetenschap is ook tijdens de programma-uitvoering toegepast. Vooral de programma-uitvoering zelf geeft inzicht in wat hbo-programma's studeerbaar maakt voor mbo-studenten. Ook op instellingsniveau zijn ook mogelijkheden om van elkaar te leren benoemd. Bijvoorbeeld in het betrekken van bedrijven bij het opleiden. Dat er geen indicaties zijn dat ervaringen buiten de kring van de betrokkenen zijn gedeeld en andere docenten die ervaringen hebben benut kan een indicatie zijn dat het op instellingsniveau delen van leerervaringen nog weinig gebruikelijk is.

Daar staat tegenover dat op bestuurlijk niveau de samenwerking in 4B weinig sporen heeft nagelaten. Deze was in de eerste plaats niet exclusief en is in sommige gevallen van korte duur geweest. Maar ook gedurende de samenwerkingsperiode was de betrokkenheid van het mbo bij de strategische besluitvorming niet altijd groot, gelet op het niet-betrekken van het mbo bij het besluit om te stoppen.

De door stakeholders voorziene risico's hebben zich, kort gezegd, niet voorgedaan. In de eerste plaats heeft gedurende de uitvoering van 4B de uitstroom uit de Ad naar de arbeidsmarkt de status van risicofactor verloren. In de tweede plaats is de beperkte omvang van de instroom niet terug te voeren op de mbo-status van dit 4B programma. Daarom kan evenmin worden gezegd dat Ad-programma's die in een 4B formule zijn aangeboden een aanzuigende werking hebben gehad ten koste van Ad's die alleen door hogescholen worden verzorgd of van inschrijvingen in de Bacheloropleidingen. Ook van de door stakeholders gesignaleerde problemen die neerkomen op de vrees dat bestuurlijke overeenstemming te weinig richting geeft aan de uitvoeringspraktijk, is weinig gebleken. Vooral omdat niet zozeer op dat niveau het focuspunt van de samenwerking, maar op het uitvoerend teamniveau heeft gelegen.

Wel lijkt de context waarin pilotronde 4B is uitgevoerd een rol te hebben gespeeld. Respondenten hebben erop gewezen dat onzekerheid over de toekomst van de Ad hogescholen terughoudend zal maken om aan deze pilotronde mee te doen. Ze lijken gelijk te hebben gekregen. Hoewel dat niet geheel zeker is. Ten tijde van de introductie van pilotronde 4B groeide de zekerheid dat de Ad regulier ingevoerd zou worden. Het kan dus ook zo zijn dat instellingen geen behoefte meer hadden aan pilotsrondes met hun specifieke voorwaarden. Deze (groeïende) zekerheid heeft mogelijk ook voor schoolpilots die voortijdig zijn beëindigd de drempel verlaagd om met 4B te stoppen.

5.2 De doorwerking van de beleidstheorie achter 4B na de pilotfase

Het 4B-model en/of de ervaringen met de Ad's die in de 4B-pilots zijn uitgevoerd lijken vrijwel nergens expliciet als inspiratie te zijn gebruikt voor de nieuwe initiatieven waarbij de Ad in samenwerking met het mbo wordt aangeboden. De ideeën vervat in de beleidstheorie die aan het initiatief voor pilotronde 4B ten grondslag hebben gelegen spelen evenwel wel een expliciete rol in de huidige ontwikkeling van de Ad.

Men ziet duidelijke voordelen van nauwere samenwerking met het mbo. Ten eerste in het vergroten van de bekendheid van de Ad en betere studiekeuzebegeleiding die gericht is op vergroting van de instroom (en daarmee de relatie van schaalvoordelen in de kosten per student). Ten tweede in het beter laten aansluiten van de Ad op het mbo, om de uitval te verminderen. De voornaamste (beoogde) interventie is het vormen van gezamenlijke ontwikkelteams van mbo- en hbo-docenten (en met nauwe betrokkenheid van het bedrijfsleven).

Positieve effecten worden verwacht van het creëren van een herkenbare Ad-locatie, zo mogelijk mbo-nabij, maar zeker met een duidelijk hbo-profiel om de hbo-status van de Ad te handhaven.

Een uitdaging blijft de institutionalisering van de rol van het mbo. Het hbo blijft verantwoordelijk voor de kwaliteit van de opleiding, waardoor vooraf de verhouding in de samenwerking al in grote mate is bepaald. Betrokken instellingen moeten elkaar binnen die verhouding vinden in een gezamenlijk belang. Opvallend is dat het mbo de meeste energie in de samenwerking lijkt te steken, terwijl het hbo het meest direct een belang heeft bij het vergroten van de instroom en het verminderen van de uitval.

5.3 De politieke en evaluatieve functies van de pilotrondes

Kenmerkend voor de pilotrondes die vooraf zijn gegaan aan de reguliere invoering van het Ad als kwalificatieniveau in het hoger onderwijs is hun dubbele doelstelling. Ze zijn bedoeld om een beheerste uitrol van de Ad mogelijk te maken en versnippering te voorkomen. Kennelijk werd gevreesd voor een wildgroei aan opleidingen die studenten zou verleiden te kiezen voor de korte (Ad) route in plaats van de (langere) Bachelor-route. Aan de andere kant zouden de pilotrondes het mogelijk moeten maken uitkomsten van en reacties op specifieke vormen van de Ad-programma's te evalueren; in 4B de uitvoering van de Ad in nauwe samenwerking met het mbo, die moest voldoen aan – in de pilotrichtlijnen voorgeschreven – voorwaarden.

Uit het onderzoek blijkt dat pilotronde 4B aan geen van beide doelen heeft kunnen beantwoorden. Door de geringe belangstelling van de instellingen, van de ruimte voor 20 pilots is slechts zeer beperkt gebruik gemaakt, en de tegenvallende studenteninstroom, was het niet nodig de uitrol te kanaliseren. Ook heeft de pilotronde de mbo-hbo samenwerking in het uitvoeren van Ad-programma's niet op de kaart gezet. Dat lijkt vooral de Hogeschool Rotterdam met de Rotterdam Academy te hebben gedaan. En de uiteindelijk eenduidige positie van de Ad in de kwalificatiestructuur van het hoger onderwijs. Het is verleidelijk om tussen beide ontwikkelingen een verband te zoeken. Het is niet uit te sluiten dat pas met het

eenduidige profiel van de Ad de samenwerking tussen mbo en hbo een bepaalde logica heeft gekregen, waarbij uit het succes van het RAC kon worden afgeleid dat de Ad als samenwerkingsconfiguratie van het mbo en het hbo een zekere toekomst heeft, ook al omdat in deze constellatie de Ad nieuwe studentengroepen trekt die anders niet naar een hbo-opleiding zouden zijn gegaan.

Referenties

- Graaf, de D., E. van den Berg (2011). *Monitor Associate degree 2006-2010*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Imandt, M., E. van den Berg, J. Mulder, F. Verbeek, R. Petit & C. Meng (2015). *Klaar voor de groei? Monitor uitrol Associate degree*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Imandt, M., E. van den Berg, J. Mulder (2016), Teleurstellend én opbeurend. De Associate degree op een nieuw kruispunt. In: *Thema Hoger Onderwijs*, p. 47-51.
- Herweijer, L., M. Turkenburg (2012). *Op zoek naar bewijs II: Evaluatieontwerpen onderwijs- en cultuurmaatregelen*. Den Haag: SCP.
- Pater, C.J., Sligte, H.W., Eck, E. van (2012). *Verklarende evaluatie. Een methodiek*. Rapport 882. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.